

Judiska efternamn

I Dagens Nyheter läser jag en notis om hur man ska uttala årets nobelpristagare i litteratur, Louise Glücks efternamn. Ska man säga Glick eller Glyck? Författarinnan själv säger Glick vilket enligt DN-skribenten troligen är en eftergift till det engelsktalande USA. Glyck säger en vän till DN-skribenten, som har jiddisch som modersmål. Louis Glücks släkt är visserligen judisk men med ungerskt ursprung från ett Centraleuropa där västjiddisch eller judetyska som det också ibland benämns undanträngdes bland centraleuropeiska judar redan vid sekelskiftet 1800 till förmån för tyska. Enligt ett släkträd på [geni.com](https://www.geni.com) <https://www.geni.com> ser det ut som om Louise Glücks farfar var född i de delar av Ungern som idag är Rumänien så familjen kan i den generationen fortfarande ha talat jiddisch.

Men är Glück ett judiskt efternamn? Vad är egentligen det som ibland sägs vara judiska efternamn? Vi vet att till exempel Neumann är ett efternamn som är vanligt bland judar och Rosenberg också. Men det finns många tyskar som inte har några judiska anor som heter Neumann och hette det långt innan det fanns judar som kallade sig Neumann. Vi vet också att Rosenberg är ett inte ovanligt efternamn bland svenskar som inte heller har några judiska anor.

Förklaringen är enkel Louise Glücks förfäder hette inte heller Glück om vi går så där drygt två hundra år tillbaka i historien. Det var ytterst få judiska familjer som före 1700-talet slut hade permanenta ärftliga efternamn utan man använde patronymikon som tillnamn, det vill säga sin fars förnamn. Till skillnad från svensk allmoge som la till son och dotter så använde judar bara sin fars förnamn till exempel Samuel

Moses var son till Moses Abraham som var son till Abraham Samuel eller snarare Schmuel Moshe var son till Moshe Avraham som var son till Avraham Schmuel. En del judar använde metronymikon det vill säga man tog sitt tillnamn efter sin mor eller till och med efter sin hustru till exempel Edelman eller Gittelman.

Den österrikiske kejsaren som härskade över vad som idag är Österrike, Norra Italien, Ungern, Tjeckien, Slovakien, södra Polen, västra Ukraina, Moldavien, västra Rumänien, Slovenien, Kroatien, Bosnien och Montenegro, det vill säga stora delar av Central- och Östeuropa var först ut med en lag som tvingade judar att anta permanenta och ärftliga efternamn. Dessa efternamn skulle vara på tyska. Året var 1787 och även förnamnen skulle ha tysk namnform så till exempel Schmuel blev Samuel och Richl blev Rachel.

Det tog tid innan den här namnreformen slog igenom så i början av 1800-talet var det inte ovanligt att judar använde sina gamla patronymikon parallellt med de nya ärftliga efternamnen.

I Tsarryssland som vi den här tiden behärskade hela Östeuropa öster om det österrikiska kejsardömet och Preussen – det blivande Tyskland - det vill säga de områden som idag är nordöstra Polen, Baltikum, Belarus, östra Ukraina och Ryssland infördes lag om att judar skulle anta permanenta och ärftliga efternamn år 1804. Här tog det ännu längre tid innan lagen var införd – först vid mitten av 1800-talet.

I Preussen som omfattade vad som idag är västra Polen och östra Tyskland kom en lag om permanenta och ärftliga efternamn för judar 1812 och i vissa sydtyska små furstendömen som storhertigdömet Nassau först 1841.

I Frankrike lagstiftade Napoleon 1808 om att judar måste anta permanenta och ärftliga efternamn, vilket sedan fick genomslag i de länder som Napoleons arméer behärskade som Nederländerna och

delar av vad som idag är Tyskland och Italien. I dessa länder behölls sedan den lagstiftningen även sedan de befriats från Napoleons styre. Så judiska efternamn är historiskt sett något ganska sent och det är tveksamt om dessa namn är unika för judar.

I Galizien som omfattade dagens södra Polen och västra Ukraina genomförde de österrikiska kejserliga ämbetsmännen namnlagen från 1787 på en slags "löpande band". Man hade långa listor med alla möjliga kombinationer av t ex Rosenberg, Rosenthal, Rosenfeld eller t ex Gross, Glück, Klein, Schwarz och Weiss. De senare finns i nästan oändliga kombinationer som Grossmann, Kleinemann, Schwartskopf, Weisskopf etc.

Många judar tog också tidigare använda tillnamn eller smeknamn som hade använts för att skilja dem från andra judar med samma förnamn. Då användes ofta namnet på den ort eller det land där släkten en gång hade levat som efternamn, till exempel mitt eget efternamn Fürth efter en stad i Sydtyskland. Andra exempel är Krakauer från Krakow, Prager från Prag, Wiener från Wien eller landsnamn som Österreicher, Pollak eller Unger.

Ibland "frös" man sitt gamla patronymikon och gjorde det till sitt permanenta ärftliga efternamn som Salomon eller Gershon. En annan variant var att frysa sitt patronymikon genom att lägga till ändelsen Sohn och så blev det till exempel Mendelsohn eller Adelson. Det senare är ett exempel på en metronymikon – en mors namn Adel som görs om till ett permanent ärftligt efternamn Adelson.

Men det fanns judiska familjer som använde permanenta och ärftliga efternamn innan deras furstar, kungar eller kejsare tvingade dem till detta. Sefardiska judar använde permanenta ärftliga efternamn redan på

1 000-talet och det blev vanligt omkring år 1500 då judarna kastades ut från Spanien och Portugal. Vi känner igen dessa namn i till exempel släktnamn som Canetti, Henriques, Delblanco, Luzzatto och de Lemos för att ta några exempel ur högen.

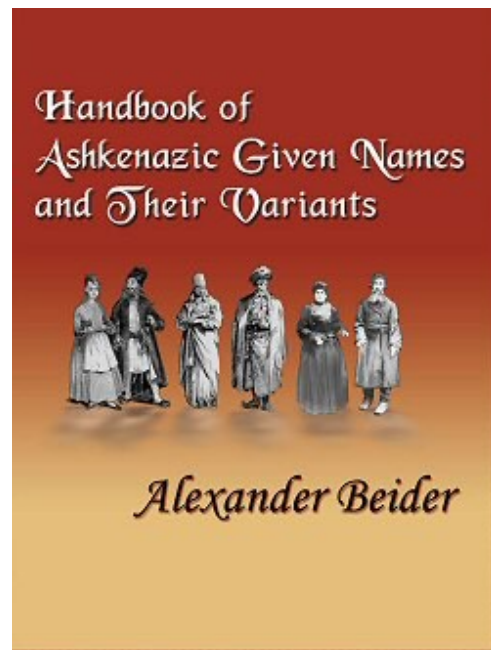
Även i Prag hade många judiska familjer permanenta och ärftliga efternamn redan vid sekelskiftet 1700. Men dessa namn var inte helt stabila över generationerna utan syskon kunde ta olika efternamn och svärsöner ta efternamn efter sin svärfar. Dessa efternamn hade mer karaktären av ärftliga tillnamn som oftast blev permanenta. En del släkter använde ett efternamn när det levde och ett annat när de var döda och begravde. I min egen släkt har jag flera exempel på detta, bland annat en familj Reiniger som levde i Prag redan i slutet av 1600-talet. De kallade sig Menaker i begravningsällskapet Chewra Kadishas böcker ända fram till mitten av 1800-talet.

Namnet Reiniger är dessutom ett exempel på ytterligare ett typ av efternamn eller tillnamn som blev vanliga bland judar. De anspelade på personens yrke. Andra mer välkända sådana tillnamn eller efternamn är Glaser, Hammerschlag , Kirschner eller Schneider. Reiniger betyder på tyska en som renar något och Menaker har samma innebörd på hebreiska. Flera av dessa mina förfäder var också koscherslaktare och bodde vid Fleischmarkt i Judenstadt i Prag.

Den som vill veta mer om hur judar använt patronymikon, metronymikon, permanenta efternamn och andra tillnamn kan lyssna på SallyAnn Sacks webinarium *"What the Jewish Genealogist Needs to Know about Jewish Names"* på JewishGen och på Youtube.

På Avotaynu finns Alexander Beiders bok *"Handbook of Ashkenazic Given Names and Their Variants"*. Den finns också på Judiska biblioteket i Bajit. Beider har även skrivit flera böcker om sefardiska efternamn som också finns utgivna av Avotaynu. Beiders bok om

"*Jewish Surnames in Prague*" också utgiven av Avotaynu men är tyvärr slutsåld.

I nästa nummer av Mishpologen kommer jag med litet tips hur man söker efter sina judiska anor innan de antog sina permanenta ärftliga efternamn, det vill säga bak till 1700- och 1600-talen.

Thomas Fürth, ordförande Judiska släktforskningsföreningen